

Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2019♦ Cilt/Volume:16♦ Sayı/Issue: 44, s. 406-428

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TRABLUŞSAM MAARİFİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Ayhan DOĞAN

Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep Eğitim Fakültesi, ayhandogan@gantep.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-3835-0124

Sadık ÇETİN

MEB, Tarih Öğretmeni, sdkctn2@gmail.com

Orcid ID: 0000-0003-3207-0751

Makale Geliş Tarihi: 26.08.2019 **Makale Kabul Tarihi:** 18.10.2019

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Doğan, A. & Çetin, S. (2019). Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Trablusşam Maarifi Üzerine Bir İnceleme. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (44), 406-428.

Öz

Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı maarif hayatında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu süreç gerek II. Abdülhamit döneminde gerekse II. Meşrutiyet devrinde ivme kazanarak devam etmiştir. Geniş Osmanlı coğrafyasında çağın ihtiyaçlarını karşılama amacıyla kurulan mekteplerde eğitimin durumu, devletin öncelikli ve önem verdiği konular arasında olmuştur. Söz konusu öncelikle ilgili çalışmaların istenilen seviyede olup olmadığının tespiti teftiş faaliyetlerini zorunlu kılmıştır. Bu çalışmada 1. Dünya Savaşı devam ederken Osmanlı Devleti egemenliğinde son yıllarını yaşayan Beyrut vilayetine bağlı Trablusşam livasının maarif durumu ele alınmaktadır. Çalışmada 1915 yılı Aralık ayı maarif raporu esas alınmıştır. Bu raporda Trablusşam Livası merkez kazası ve nahiyelerinde bulunan 76 okuldan kaza merkezinde 17; İskele nahiyesinde ise iki okul denetlenmiştir. Raporda eğitimin vaziyetini gösteren birinci elden görgü kayıtlarına yer verilmesi, yerel eğitim tarihi çalışmaları için maarif teftiş raporlarının ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim maarif teftiş raporunda okulların fiziki yapısı, öğretmenlerin yeterlikleri, eğitimde karşılaşılan zorluklar vb. konulara yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, Maarif, Beyrut, Trablusşam

A REVIEW OF THE SYSTEM OF EDUCATION IN TRIPOLI IN THE FIRST WORLD WAR YEARS

Abstract

The Tanzimat reform era witnessed crucial developments within the Ottoman system of education. Educational reforms continued with a vengeance during the reign of Abdülhamid II and the Second Constitutional Era. Education in schools, established to meet the needs of the era given the geographical extent of the vast Ottoman Empire, was one of the matters to which the State attached great importance. First of all, the determination of whether the relevant studies were at the desired level resulted in compulsory inspections. This study discusses the state of education in Tripoli, in the province of Beirut, which was under the control of the Ottoman Empire during the First World War. The study is based on the education report of December 1915. In this report, out of 76 schools in the district center and in the surrounding regions of Tripoli, 17 schools in the district center and two schools in Iskele sub-district were inspected. The inclusion in the report of first-hand witnesses statements regarding the state of education illustrates the importance of educational inspection reports in the study of local education history. As a matter of fact, these reports contained information on the physical structure of the schools, the competencies of the teachers, the difficulties faced as well as addressing many other issues.

Keywords: Ottoman State, Education, Beirut, Tripoli

Giriş

Tanzimat Fermanı ile başlayan süreç Osmanlı Devleti'nde hemen hemen her alanda ciddi değişimin görüldüğü bir dönem olmuştur. Devlet ve toplum dönüşmeye başladığı bu dönemde maarif hayatımızda da önemli yenilikler meydana gelmiştir. Artık hayati bir zaruret haline gelen maarif meselesinde devlet, toplumun ihtiyaç duyduğu eğitime ulaşması için politikalar üretmeye başlamıştır. Bu süreçte eğitimin bir merkezden idaresi ve belli programlar dâhilinde istenilen tarzda yönlendirilmesi için gerekli kurumlar tesis edilmiş ve düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan faaliyetlerin ve aktarılan kaynağın istenen neticeyi vermesi için belli bir denetim mekanizmasını da zorunlu kılmıştır. Bu suretle denetim uygulamaları belli bir plan içerisinde yürütülmüş ve teftişlere ait birçok belge düzenlenerek gerek vilayet maarif müdürlüklerine gerekse Heyet-i Teftişîye dairesine gönderilmiştir. Bu raporlar teftişin yapıldığı bölgenin eğitim durumunu göstermesi açısından önemli bir bilgi kaynağıdır. Ancak ne hazindir ki Osmanlı Arşivi Heyet-i Teftişîye fonlarında taşradaki tüm idari birimlere ait raporlar mevcut değildir. Elde bulunan raporlarla ilgili ise yeterli çalışmalar yapılmamıştır. Osmanlı taşra maarifi ilgili çalışmalarda daha çok salnamelerin kullanıldığı görülmektedir. Hiç şüphesiz salnamelerdeki bilgilere istinaden yapılan çalışmaların büyük bir ehemmiyeti haiz olsa da taşrada eğitimin durumu ve karşılaşılan sorunların izahı için yeterli kaynak grubu içinde değerlendirilmesi mümkün gözükmemektedir. Bu noktada ifade edilen açığı

Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Trablusşam Maarifi Üzerine Bir İnceleme

dolduran esas bilgi kaynağının maarif teftiş raporları olduğu görülmektedir. Söz konusu raporlardan biri de 1331/1915 senesi Trablusşam¹ livasına ait rapordur². Bu rapordan hareketle 1. Dünya Savaşı devam ederken kazanın maarif durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yöntem

Bu araştırma bir tarihsel doküman inceleme ve bir tarihi durum tespit çalışmasıdır. Çalışmada veri toplama aracı olarak T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Maarif Nezareti Heyet-i Teftişine fonlarından tespit edilen teftiş raporları dikkate alınmıştır. Ayrıca aynı fonlarda bulunan ilgili diğer arşiv belgeleri değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Buna ek olarak Trablusşam ile ilgili önemli bir eser olan *Beyrut Vilayeti*³ adlı eser dikkate alınmıştır (Behçet, Temimi, 1333,II). Öte

¹ Trablusşam, Lübnan'ın kuzey kıyılarında küçük bir akarsu olan Ebûali Irmağı vadisinde kurulmuştur. Şehrin gerçek adı Grekçe Tripolis'ten gelmektedir (Tomar, 2012:292). Trablusşam, güneyde Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı, doğuda Hama, kuzeyde Lazkiye sancağı, batıda ise Akdeniz sahilleri ile çevrili olup Beyrut eyaletine bağlı bir liva olarak idare edilmekteydi. 1333/1917 yılında 176525 nüfusu bulunan livanın Trablusşam'ın merkez kaza, Akkar, Hisnülekrad ve Safita olmak üzere dört kazası bulunmaktaydı. Trablusşam kazasının İskele, Tartus, Arvad, Zanniye, Minye ve Hazur namında altı nahiyesi vardı. Livaya bağlı toplam 802 karye olmakla birlikte bunlardan 96'sı merkez kazaya bağlı idi (Behçet, Temimi, 1333, II:219-221).

² Söz konusu teftiş raporu dokuz sayfadan oluşmaktadır. Ancak bu rapor teftişin tamamını yansıtmamaktadır. Nitekim 23 Mart 1332 tarihli bir belgede Beyrut Maarif Müdüriyetine bağlı Trablusşam livasının 1331 senesi teftişine ait raporun 30 sayfadan oluştuğu belirtilmektedir. Raporun gerekli görülen dokuz sahifelik kısmı Heyet-i Teftişine defter-i mahsusuna kaydedilmek üzere ibtidaiye dairesine gönderilmiştir (MF.HTF.3/130-693). Ancak ifade edilen otuz sayfalık rapora Osmanlı Arşivinde bulunan Heyet-i Teftişine fonlarında tesadüf edilememiştir. Teftiş raporunun sayfalarının numaralandırılması yanlış yapılmış olup belgelerin incelenmesi ile yeniden sayfalara numara verilmiştir. Çalışma bu numaralandırmaya göre yapılmıştır.

³ Beyrut Vilayetini coğrafi, jeoloji, tarih, tarihi eserleri, toplumun ruhi yapısı, ahlak, sağlık, din, lisan, edebiyat, güzel sanatlar, maarif, ziraat, ticaret ve sanayi açılarından inceleyen, Mehmet Behçet ve Refik Temimi tarafından kaleme alınan Beyrut Vilayeti adlı iki ciltlik eser, bazı araştırmacılar tarafından vilayet salnamesi olarak değerlendirilmiştir. Ancak bu eserin bir salname olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim diğer Beyrut vilayet salnameleri incelendiğinde ilk sayfalarında *Salname-i Vilayet-i Beyrut* tabiri görülmekte iken bu eserde böyle bir başlık bulunmamaktadır. Ayrıca salnamelerde bulunan klasik diyebileceğimiz bölümler bu eserde mevcut değildir. Bunun yanında özellikle maarifle ilgili bölümlerde müelliflerin kendi yorumlarını da görmek mümkündür. Zaten eserin ilk sayfasında müellifler, müşahedelerini belirttiklerini ifade etmişlerdir. Hatta eserin sonunda diğer salnamelerde rastlanılmayan vilayetle ilgili İngilizce, Almanca, Fransızca, Arapça ve Türkçe

yandan çalışma konusu ile ilgili güncel literatür taranmıştır. İncelemeye alınan tarihi belgeler üzerinde yapılan içerik analizi sonucunda okullar dârülmualimîn, sultani, ibtidai, azınlık ve yabancı okullar temalarında değerlendirilmiştir. Çalışmada kullanılan belgelerin maarif müfettişlerinin sahada gördüğü bilgileri içermesi ve resmi belgelerden oluşması çalışmanın güvenilirliği konusunda bir fikir vermektedir. Belgelerin analizinde karşılaşılan Hicri ve Rumi takvimlerin miladiye çevrilmesinde TTK tarih çevirme programı kullanılmıştır. Yer isimlerinin doğru okunuşları için Osmanlı Yer Adları (Sezen, 2017) çalışmasından istifade edilmiştir.

Osmanlı'da Maarif Teftişinin Gelişimi

Trablusşam livasının değişik yönlerden maarif durumunu gösteren 1915 Aralık ayına ait raporun değerlendirmesine geçmeden önce Osmanlı maarifinde teftiş faaliyetlerinin tarihi seyrine bakmak konunun anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

Osmanlı Devleti'nde maarif teftişinin ne zaman başladığı, müfettiş, muhakkik ve muin unvanlarının ilk kez ne zaman kullanıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak mahalle mektepleri hakkında 1838 yılına ait bir layihada harbiye, mühendis ve tıp okullarına alınan öğrencilerinin yetersizlikleri mahalle mekteplerindeki kifayetsiz eğitimden kaynaklandığı belirtilmekte ve bunun önlenmesi için okulların teftişinden bahsedilmektedir. Bu kayda göre maarif tarihimizin ilk teftiş faaliyetlerinin mahalle mekteplerindeki öğretmenlerin yeterliliklerini tespit amacıyla 1838 tarihinde başladığı düşünülmektedir (Su, 1974:1-2).

Mekâtib-i Umumiye Nezareti kurulduğu zaman nezarete bağlı olarak Mekâtib-i Rüşdiye Muinliği ve Mekâtib-i Sıbyaniye Muinliği adında iki hizmet kolu bulunmaktaydı. Muinler teftiş hizmetlerini görmekteydi. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 1869 yılında yayımlanması ile eğitim hayatımızın yönetim örgütlenmesi bir esasa bağlanmıştır. Bu nizamname için yazılan Meclis-i Hass-ı Vükela mazbatasında halkı eğitime sevk etme yolunun mekteplerin sürekli teftişe tabi tutulmasından geçtiği belirtilmektedir. Teftiş heyetinin yokluğu ise birçok mülki sıkıntıları beraberinde getireceği ifade edilmektedir (Su, 1974:2-4).

1870 yılında yayımlanan bir nizamname ile Meclis-i Kebir-i Maarif kurulmuş ve bünyesinde iki müfettişliğe yer verilmiştir. Ahmet Efendi, Anadolu yakası Mekâtib-i Rüşdiye ve Sıbyaniye Müfettişliğine, Şahin Efendi ise Rumeli yakasına tayin edilmiştir. 1888 yılına gelindiğinde ise müfettişliklerin sayısının artırıldığı görülmektedir. Bu düzenlemeye göre Maarif Nezareti bünyesinde Mile-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği, Mekâtib-i Aliye, Mekâtib-i İdadiye, Mekâtib-i Rüşdiye, Kütüphaneler, Matbaalar Müfettişlikleri tesis edilmiştir (Erdem, 26/2009:58-61).

bibliyografyaya yer verilmiştir. Bu nedenle çalışmamızda bu eserin bir salname değil telif bir eser olarak değerlendirilmesinin daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Trablusşam Maarifi Üzerine Bir İnceleme

1879 yılında Maarif-i Umûmiye Nezareti merkez teşkilatı Meclis-i Maarif-i Umûmiyenin dışında beş daireye ayrılmıştır. Bunlar, Mekâtib-i Âliye, Mekâtib-i Rüşdiye, Mekâtib-i Sıbyaniye, Telif ve Tercüme ve Matbaalar dairelerinden oluşmaktaydı. Bu yıllarda Maârif-i Umûmiye Nezareti merkezinde biri İstanbul, biri Anadolu yakası, diğeri de Rumeli yakası müfettişi olmak üzere üç mekâtib-i umumiye müfettişi bulunmaktaydı. 1882 yılında bunlara bir de kütüphaneler müfettişi eklenmiştir. 1894'te ise Rumeli Vilâyât-ı Şahanesi Maarif Müfettişi adıyla bir müfettiş tayin edilmiştir. 1896'da Mekâtib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği tesis edilmiştir. 1907'de Teftiş-i Mekâtib Hey'eti kurulmuş ve nezaret müfettişleri bu daireye bağlanmıştır (Su, 1974:5-7).

II. Meşrutiyet'in ilanıyla büyük bir değişim sürecine girilmiş ve maarif konusu yeniden ele alınmıştır. Bu süreçte teftiş faaliyetleri yeniden değerlendirilmiştir. Nitekim bu dönemde ülkedeki okulların vaziyetini tespit etmek amacıyla önemli bir bütçe ayrılmıştır. 1909 yılında taşrada Dârümuallimîn açılmasına ve ibtidâi okullarında ıslahat hamlelerine başlanmıştır. Bunun akabinde 15 umumi müfettiş değişik vilayetlere gönderilmiştir (Erdem, 2009:67).

İlköğretim müfettişlerinin görev ve yetkilerini belirleyen ilk yönetmelik 1910'da yayımlanmış olan "Mekâtib-i İbtidaiye Müfettişlerinin Vezâfine Müteallik Talimat"dır (Su, 1974: 57). 1914 yılında ise Tedrisat-ı İbtidaiye Müfettişlerinin Vezâfine Dair Talimatname yayımlanmış ve bununla müfettişlerin görevleri teftiş, tahkikat, talim ve irşat olarak üç sınıf halinde düzenlenmiştir. Müfettiş raporlarında standart bir tarzın benimsenmesi amacıyla 1916 yılında bir örnek hazırlanmıştır. İbtidaiye müfettişlerinin raporları için ayrı bir tamim yayımlanmıştır (Erdem, 2009:82). Bu rapora göre müfettişler, okul binaları, ders araç gereçleri, okulun hesap kayıtları, okulun kütüphane ve müzesinin durumu hakkında teftiş yapacaktı. Ayrıca bölgenin yerel konuşma dili, kullanılan kelimeler ve anlamlarını ihtiva eden lügatler tanzim edilecekti. Bunun yanında ihşaiyat cetvelleri yani istatistiki bilgiler düzenlenecekti. Öte yandan raporda öğretmenlerin yetkinlikleri, kişisel bilgileri, mektebe olan itinaları hatta muallimlerin haysiyetlerini muhafaza edip etmedikleri gibi konulara yer verilmiştir. Bunların dışında teftiş raporlarında öğretmen taleplerine de değinilmiştir. Rapor örneğinde dikkat çeken bir diğer konu ise eğitim çevre ilişkisine verilen önemdir. Zira mektebin bulunduğu bölgenin ekonomik ve beşeri yapısı, köy ihtiyar heyeti ile ilgili işlemler, köylülerin eğitimi ile ilgili girişimler vb. hakkında bilgilere de yer verilmesi istenmiştir (BOA.MF.HTF.1/32).

Bulgular ve Tartışma

Trablusşam Livası Maarif Teftişi

Osmanlı maarifinde teftişlerin ne zaman yapılacağı maarif idareleri tarafından önceden gönderilen planlarda belirtilmekteydi. Bu suretle teftişler belli bir düzen ve takvim içinde yürütülmekteydi. Her ne kadar böyle bir usul benimsenmiş olsa da teftişi aksatan kimi durumlar takvime uygun olarak teftişlerin gerçekleştirilmesini engelliyordu. Nitekim Trablusşam livasında da böyle bir durumla karşılaşmıştır. Müfettiş, teftiş raporunun hemen ilk sayfasında bu engelleri izah ederken teftişi

teşrin-i sani ayı başlarında yapmayı planladıklarını ve buna dair çalışma takvimini daha önce gönderdiklerini belirtmiştir. Ne var ki Valinin devam eden denetimi, umumi meclisin yakın zamanda açılacağına dair söylentiler ve 1332/1916 senesi bütçesinin acilen incelenmesi lüzumu teftişin zamanında yapılmasını engellemiştir. Bunun yanında Beyrut ve Sayda'daki hayır kurumlarına bağlı okulların gelir ve giderlerinin denetlenmesi, bunlara ait programlar ve öğretmenler konusunda yapılacak düzenlemeler de teftişin yapılmasını geciktirmiştir. Müfettişlerin işlerini engelleyen diğer bir unsur ise olumsuz iklim şartlarıydı. Zira gerek ulaşım vasıtalarının kısıtlı olması gerekse hava şartlarının el vermemesi gecikmelerin yaşanmasına neden oluyordu. Nihayet hava şartlarının uygun hale gelmesi ile 6 Kanun-i evvel 1331/19 Aralık 1915 tarihinde Beyrut'tan hareket edilmiş ve yolda Lübnan sancağının Kisrevan, Betrûn ve Küre kaza merkezilerine uğranılarak Trablusşam'a ulaşılmıştır. Buradaki okullar teftiş edilmiş ve dokuz gün süren bu teftişin akabinde 15 Kanun-i evvel 1331/28 Aralık 1915 tarihinde meclis-i umuminin açılması üzerine teftiş sona erdirilerek geri dönmüştür (BOA.MF.HTF.3/130:1).

Mekâtib-i İbtidâiye İdaresine gönderilen teftiş layihasında livada on dokuz mektebin denetlendiği belirtilmektedir. Bu okullar hakkında mekteplerin açılış tarihi, binanın genel durumu, eğitim ve muallimler hakkında genel bilgilere yer verilmiştir. Denetlenen okullar aşağıda sunulmuş olup bu okullar hakkında sırası ile bilgi verilecektir.

Tablo 1: Trablusşam merkez kazası ve İskele nahiyesinde teftiş edilen mektepler

Cinsi	Mektepler
	Dârümuallimîn
	Sultani Mektebi
İbtidai	Birinci Zükûr İbtidai Mektebi
İbtidai	Numune-i Terakki Zükûr Mektebi
İbtidai	Haddâdîn Zükûr Mektebi
İbtidai	Tebane Zükûr Mektebi
İbtidai	Kubbetü'n-Nasr Zükûr Mektebi
İbtidai	Cisrîn Zükûr Mektebi
İbtidai	Vataniyye Zükûr Mektebi
İbtidai	Birinci İnâs Mektebi
İbtidai	Hayriye İnâs Mektebi
İbtidai	Haddâdîn İnâs Mektebi
İbtidai	Tebane İnâs Mektebi
İbtidai	Tehziyye Zükûr Mektebi (İskele Nahiyesi)
İbtidai	Tehziyye İnâs Mektebi (İskele Nahiyesi)
Hususi	Marunî Rum Mektebi

Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Trablusşam Maarifi Üzerine Bir İnceleme

Hususi	Rum Mektebi
Yabancı	Amerikan Zükûr Mektebi
Yabancı	Amerikan İnâs Mektebi

Dârümuallimîn

Osmanlı maarif hayatında 1839 yılında kurulup zamanla sayısı artan rüştiyelerin öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla Mekâtib-i Umumiye Nazırı Kemal Efendi'nin gayretleriyle 16 Mart 1848'de İstanbul'un Fatih semtinde ilk Darümuallimîn açılmıştır. Tanzimat döneminde sivil okullar açısından çok önemli bir adım olarak değerlendirilen bu okullar daha sonra *Darümuallimîn-i Rüşdî* olarak da anılmıştır (Akyüz,2007:177). 1857 yılında Maarif Nezareti'nin kurulmasının ardından 1862 yılında sıbyan mekteplerinin bu nezarete bağlanması üzerine bu okulların öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla 1868 yılında *Darümuallimîn-i Sıbyan* kurulmuştur. Bu okulun öğrenim süresi iki yıl olarak belirlenmiştir (Öztürk, 1993:551). Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde "*mükemmel muallimler yetiştirmek üzere*" Rüştiye, İdadiye ve Sultaniye şubeleri olan büyük bir Darümuallimîn kurulacağı belirtilmiştir (Akyüz, 2007:181). Darümuallimînler zaman içinde taşraya yayılmıştır. Nitekim 1882 yılından itibaren Kosova, Sivas, Amasya, Bursa, Selanik, Aydın, Halep, Mamuretülaziz, Van ve Musul'da Darümuallimînler açılmıştır. 1906 yılında Darümuallimîn sayısı 36'ya yükselmiştir (Öztürk,1993:552). Görülen lüzum üzerine 1331/1915 yılında Trablusşam'da vilayet encümen kararıyla nehari olarak bir dârümuallimîn açılmasına karar verilmiştir (BOA.MF.HTF. 3/130).

Osmanlı Devleti 1914 yılında tek taraflı olarak kapitülasyonları kaldırmıştır. Meclis-i Vükela 15 Kasım 1914 tarihinde düvel-i muhasıma tebaası ve kurumlarına uygulanmak için bir zabıtname yayımlamıştır. Bu zabıtnamenin 18. maddesine göre düşman devletlerin eğitim kurumlarına el koyma yetkisi verilmiştir. Buna göre düşman devletlerin ya da bunların tabiiyetinde olan vatandaşların eğitim müesseselerine izin verilmeyecek ve tahliye edilecekti. Lüzumu halinde Osmanlı Devleti bu kurumların binalarını kullanabilecekti. Ancak yetimhane, kilise ve hastaneler bu maddenin kapsamı dışında tutulmuştur (Külünk, 2006:225; Güçtekin, 2015:61; Ergin,1977:1479-1480).

1915 yılında Trablusşam'da açılan Darümuallimîn için mektep binası olarak Karmelit rahiplerine ait olan manastır tahsis edilmiştir. Her ne kadar bina bulunduğu yer ve müştemilatı açısından uygun olsa da odaları küçük olduğu için sınıf olarak kullanılmaya müsait değildi. Ancak 1916 yılı için sadece bir sınıf oluşturulacağından durum idare edilecek ve *idare-i maslahat* olarak eğitime başlanacaktı. Manastırın bahçesi ise ziraat derslerinin uygulamalı olarak öğretilmesi için yeterliydi. Ders araç gereçleri olarak yeterli miktarda sıra ve rahleler bulunmaktaydı (MF.HTF.3/130:1-2).

Sultani Mektebi

1857 yılında Maarif Nezareti'nin kurulması sonrasında rüştiyelerin sayısı artırılmışsa da bunun yükseköğretime yeterince öğrenci hazırlamayacağı anlaşılmış ve batı ülkelerinde olduğu gibi bir müessese teşekkülü ile bu ihtiyacın karşılanmasının gerekliliği ortaya çıkmıştı. Ayrıca Fransa'nın 1867 yılında Bâb-ı Âli'ye verdiği notada büyük merkezlerde Hristiyan çocukların da eğitim görebileceği okulların açılması istenmişti. Bunun üzerine Fransız elçisi ile görüşülerek öğretim dili Fransızca olan bir mektep açılmasına karar verildi. Böylece 1868 yılında Mekteb-i Sultani açıldı. 1869 Maarif Nizamnamesinde il merkezlerinde bu tür okulların açılması öngörülmüş ve bunlar "Sultani" olarak anılmıştır (Akyüz,2007:167). Nizamname gereği taşraya da yayılması istenen sultanilerin sayısı oldukça azdı. Nitekim II. Meşrutiyetin ilanı sonrasında ikisi İstanbul'da olmak üzere toplam 11 sultani bulunuyordu (Ergin,1977:1443).

Trablusşam merkez kazasında da idadiden tahvil edilen bir sultani bulunmaktaydı. Görülen lüzum üzerine bu idadinin 1331/1915 yılında yatılı idadi suretine çevrilmesi konusunda vilayet genel meclisinde karar alınmışken nezaret tarafından yatılı sultaniye çevrilmişti. Mektebin teftiş sırasında 36'sı yatılı olmak üzere 350 öğrencisi bulunmaktaydı. Okul binası Frerler⁴ mektebine taşınmıştı. Bu bina gayet geniş ve müstemilatlı idi. Binanın ön cephesinde yeni inşa edilmekte olan koşullar tam anlamıyla bitirilmiş değildi. Bu koşulların tamamlanması için en az iki bin lira masraf gerekmektedir. Bu meblağ nezaret tarafından karşılanmadığı takdirde diğer ecnebi müesseselerinin genel muhasebeye yatırdığı ücretlerden karşılanmasının uygun olacağı nezarete bildirilmiştir (BOA.MF.HTF.3/130;7).

Okulda bulunan eşyalar Frerlerden kalma kullanılmış rahle ve tahtalardan ibaretti. Eğitim araç gereçleri ise hikmet ve kimya derslerinin uygulanmasına yönelik şeylerden oluşmaktaydı ve yetersizdi. Levha ve konuşma levhaları ise Fransızca idi. Okulda Fransızca eserlerden müteşekkil bir kütüphane bulunmaktaydı (BOA.MF.HTF.3/130;7).

Okulun teftişi hususi imtihan zamanına denk gelmişti. Bu fırsattan istifade ile tüm sınıflar gezilmiş ve ilmi müktesebat açısından sultani sınıf öğrencilerinin ibtidâi sınıflardan daha iyi olduğu görülmüştür. Kitaplar yeni gelmiş olmasına rağmen bunlar kitapların tamamını teşkil etmiyordu. Bu sebeple bazı fen derslerinde dersler *istiktâb* (söyleyip yazdırmak) suretiyle devam ettirilmekteydi. Bazı muallimler Türkçeyi yeterince bilmediği için dersler Arapça işleniyordu. Örneğin tabii ilimler dersi hocasının Türkçeye vukufiyeti yetersizdi. Bu sebeple mahalli dil olan Arapça ile ders veriyordu. İbdiaî kısımda iki muallim noksandı. Arapça mualliminin bu dildeki becerisi mahalline göre bayağı yetersizdi. Müfettiş Trablusşam'da bu dersi okutabilecek pek

⁴ Frerler, merkezi Paris olmak üzere Saint Jean-Baptiste de la Salle tarafından kurulmuştur. 1878 yılında Suriye ve havalisine gelmiş olan Frerler, geniş bir sahada faaliyet göstermişlerdir. Kudüs, Hayfa, Nasıra ve Beytullahim'de mektepler açmışlardır. Bkz. Mehmet Behçet, İbrahim Temim, Beyrut Vilayeti I, Beyrut, 1333, 27.

Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Trablusşam Maarifi Üzerine Bir İnceleme

çok hocanın bulunduğunu belirtmektedir. İlmî kifayeti yetersiz olanlardan biri de Fransızca muallimi Refik Efendi idi. Yalnız devre-i saniye (ikinci devre) de ders verebilecek liyakatte olan bu muallimin yerine daha iyi bir Fransızca muallimine ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Diğer bir yabancı dil dersi olan Almanca için muallim bulunamamıştı (BOA.MF.HTF.3/130:7).

Okulda 350 öğrenci bulunduğundan okulun iki muavin ile idare edilmesi pek müşküldü. Bu nedenle iki yeni muavine ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Bunun yanında mektebin geniş olması nedeniyle hademe tahsisatının artırılması gerekmektedir. Tüm bunların yanında Sultani mektebinin açılması ahalinin memnuniyetini artırmıştı. Öyle ki bu mektebin yabancı okullara olan ilgiyi azalttığı ifade edilmektedir (BOA.MF.HTF.3/130:7).

İbtidâiler

İbtidâi mekteplerin ilki Ahmet Cevdet Paşa'nın Maarif Nazırlığı sırasında 1873 yılının sonlarına doğru Nuru Osmaniye Camii'nin avlusunda açılmıştır. Bu mektepler modern usullere göre eğitim vermekteydi (Halaçoğlu, Aydın:444). İbtidâi mekteplerden görülen fayda üzerine sıbyan mektepleri ibtidâi mekteplere dönüştürülmeye başlanmış ve 1885 yılında İstanbul'daki ibtidâi mektepleri 41'e yükselmiştir. İstanbul'un ardından taşrada da ibtidâi okullar açılmaya başlanmış ve 1876'da bu sayı 200'e yükselmiştir. Bu gelişmelere rağmen 1892-1893 yılına gelindiğinde bile yeni tarzda eğitim veren ibtidâi mektepleri usûl-i atîka üzere eğitim yapan sıbyan mekteplerinin sadece altıda biri idi (Gökmen, 2006:155-156).

Trablusşam merkezinde bulunan okullar, muallimler ve Trablusşam'ın maarif vaziyeti hakkında Beyrut Vilayeti adlı eserde pek de iç açıcı bir durum sergilenmemektedir. Örneğin dârülmuallimîn mezunu olan hocaların sayısının oldukça az olduğu belirtilmektedir. Dârülmuallimîn mezunu olan hocalar istisna tutulursa dârülmuallimîn mezunu olmayanlardan elde edilen netice ahalinin maarif için yaptığı ekonomik fedakârlığın karşılığı⁵ değildi. Hatta öyle ki bu muallimlerin büyük bir kısmı ibtidâi bir mektebi idare edecek kadar bile iktidar sahibi değillerdi. Söz konusu eserde rüştiye mezunu ya da medreselerde bir iki yıl okuyanları okullarda öğretmen olarak istihdam etmek büyük bir yanlışlık olarak değerlendirilmiştir. Zira ahalinin uzun zamandan beri beklediği kalkınma ve terakkinin kaynağı ancak mekteplerdi. Bu gibi muallimlerle istenilen neticeyi elde etmek mümkün değildi.

⁵ Maarif Nezareti'nden Beyrut vilayetine yazılan 12 Aralık 1892 tarihli bir yazıda kurulacak olan İbtidâi mekteplerin masraflarının okulun bulunduğu mahallin ahali tarafından karşılanması gerektiği belirtilmektedir. Anadolu'nun fakir bölgelerinde bile bu kurala riayet edildiği, Beyrut gibi zengin ticaretgâh mahallerinde kurulacak olan mekteplerin masraflarını hükümete yüklemenin nizama aykırı olacağı ifade edilmektedir. Bu nedenle başka bir tahsisat istenilmemesi ve ahalinin marifetiyle masrafların karşılanması istenilmiştir. Bkz. MF.MKT.153.164.1.1

Maarifin gelişimindeki engellerden bir diğeri de bazı maarif teftiş raporlarında* ifade edilen muallimlerin maaşlarının yetersizliği idi. Nitekim söz konusu eserde bir ibtidâî mektep açmak için gönderilen üç beş yüz kuruşluk tahsisatın yeterli olmadığı belirtilmektedir. Zira kaliteli, işinin ehli ve mesleğine âşık bir muallim istihdam etmek bu meblağlarla mümkün değildi. Ayrıca maarifin gelişmesi mekteplerin sayıca artırılması ile eş değer tutulmaktaydı. Bu ise başlı başına bir zihniyet sorunu idi. İbtidâî mekteplerin sayısının artırılması yolundaki gayret esasen bu mekteplerin ıslahı konusuna hasredilmeliydi. Belki de bu gayret vatana çok daha büyük bir hizmet olacaktı (Behçet, Temimi, 1333, II:230)

Beyrut vilayetinin ibtidâî mekteplerinin durumu sair livalarda da genel olarak aynıydı. Mesela Hayfa hakkında yazılan ifadeler dikkat çekicidir. Tüm kaza merkezinde 12 ibtidâî mektep bulunmaktaydı. On binden fazla nüfusu bulunan Hayfa'nın tek numune mektebi olan Zükûr Numune mektebine gönderilen öğrenci sayısı 42 idi. 1. Dünya Savaşının ilanından hemen önce bu sayı sadece üç idi. Yabancı devletlerin birçok okul inşa ettiği Hayfa'da sadece bir numune mektebinin bulunması ve bunun da öğrenci sayısının bu denli az olması millet için utanılacak bir durum olarak değerlendirilmiştir. Köy mektepleri hakkında memleketin diğer bölgelerindeki durumun burada da aynen devam ettiği, lakaytlık ve liyakatsizliğin muallimlerin *tabiat-ı esasiyesi* haline geldiği belirtilmektedir. Kazadaki 12 ibtidâî mektep için yapılan masrafın yerine gayretli ve genç muallimlerin istihdam edileceği birkaç numune mektebi açılmasının daha faydalı olacağı ifade edilmektedir (Behçet, Temimi, 1333, I: 247-248). Ayrıca Cenin kasabasındaki durumun da bundan farklı olmadığı görülmektedir. Öyle ki kasabadaki ibtidâî mekteplerinin tembel ve ahmak şahısların elinde bulunduğu ve bu mekteplerin sanki sadece muallimlere maaş verilmesi için açılmış kurumlar haline geldiği belirtilmektedir (Behçet, Temimi, 1333, I: 231).

Maarif salnamelerine dayalı yapılan bir çalışmada 1900-1901 eğitim öğretim yılında Trablusşam kasabasında 11 ibtidâî mektep bulunduğu belirtilmektedir. Bunlardan ilki 1879 yılında Nur Mahallesinde kurulmuştu (Çelik, 7/2011:42). Bu bilgiyi çalışma konumuzun esasını teşkil eden maarif teftiş raporu da desteklemektedir. Nitekim raporda on bir ibtidâî mektepten bahsedilmektedir. Bu bilgiden hareketle 1900-1901 eğitim öğretim yılından teftişin yapıldığı 1915 yılı sonlarına kadar ibtidâî mekteplerin sayısında bir artış yaşanmadığı anlaşılmaktadır. Bu okulların dördü kız, yedisi ise erkek ibtidâî mektebi idi. Bu mektepleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

Birinci Zükûr İbtidâî Mektebi

Birinci Zükûr İbtidâî Mektebi, 1330/1914 yılında altı muallimli olarak açılmıştır. Bir yıl sonra ortaya çıkan ihtiyaç üzerine eğitim kadrosuna iki seyyar

* Bu konuda Ayhan Doğan ve Sadık Çetin tarafından Harb-i Umûmi'de Kütahya (R.1333/M.1917 senesi Maarif Teftiş Raporu) adlı bir çalışma yapılmaktadır. Ayrıca Bkz. 1918 yılı Uşak Maarif Teftişine ait rapor, BOA.MF.HTF.5/115

Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Trablusşam Maarifi Üzerine Bir İnceleme

muallim katılmış ve eğitim öğretim kadrosu sekize çıkarılmıştır. Mektep binası olarak eski idadi binası kullanılmaktaydı. Kâgir olan bu bina eğitime uygun bir haldeydi. Uygulamalı zirai faaliyetler için Sur Lazaristlerinden kalan bahçenin bir kısmı kullanılmaktaydı. Ders araç gereçleri konusunda diğer müstemilat için kullanılan olumlu ifadeleri görmek pek mümkün değildir. Zira ihtiyaç nispetinde ve basit eşyalar mevcuttu. Bunların bir kısmı yeni bir kısmı ise kullanılmış araç gereçlerden oluşmaktaydı. Hikmet ve kimya derslerinde yapılacak uygulamalar için bazı eşyalar bulunmakla birlikte bunlar da yeterli değildi. Okulda konuşma ve hesap levhaları bulunmaktaydı. Ancak beden eğitimi dersleri için gereken araç gereçler ise mevcut değildi (BOA.MF.HTF. 3/130:2).

Okulda 190 talebe bulunmaktaydı. Bunlar genel anlamda gayretli öğrencilerdi. Ancak bu gayret istenilen neticeyi vermemiş ve öğrencilerden beklenen seviye yakalanamamıştı. Zira savaş sebebiyle İstanbul'dan gelmesi beklenen kitaplar gecikmişti. Bu nedenle muallimler *istiktab* (söyleyip yazdırmak) suretiyle eğitim öğretime devam ediyorlardı. Ayrıca muallimlerin üçü silahaltına alınmış ve bunların yerini dolduracak evsafta muallim bulunamamıştı. Bu eksiklikleri gören müfettiş, muallimler ve öğrencilere daha ciddi ve gayretli bir şekilde çalışılması konusunda nasihatta bulunmuştur (BOA.MF.HTF. 3/130:2).

Numune-i Terakki Zükûr Mektebi

Numune-i Terakki Zükûr Mektebi, mahalli maarif gelirleri ile 1298/1882 yılında açılmıştır. 1325/1909 ve 1329/1913 senelerinde iki muallim daha göreve başlamış ve dört dersaneli ve elli öğrencili bir mektep olarak eğitim hayatına devam etmiştir. Okul Lazarist⁶ rahiplerinden kalma binada bulunmaktaydı. Bina sağlık koşullarına uygun olup bahçesi ve diğer müstemilatı yeterliydi. Ders araç gereçleri açısından rahle ve eğitim levhaları bulunmakla birlikte bunlar kullanılmış malzemelerdi. Mefruşat olarak kürsü ve ot minderinden oluşan basit şeyler bulunuyordu. Muallim-i evvel kadrosunun münhal oluşu ve muallim-i sâninin askerde olması nedeniyle defter ve kayıtlar muntazam tutulamamıştı. Mektebin idaresi de iki muallime bırakılmıştı. Bu durum eğitime de yansımış ve öğrencilerin tahsilleri zayıf kalmıştır (BOA.MF.HTF. 3/130:3).

⁶ Lazaristler, Alman ve Fransız olmak üzere iki gruptan oluşmaktadır. Almanlar 1890 yılında Kudüs'e gelmişlerdir. Fransız rahiplerden oluşan diğer grup 1632 yılında kurulmuştur. Suriye havalisine gelerek daha önce Cizvit rahiplerinin işgal ettiği manastırlara yerleşmişlerdir. Paris merkezli Fransız lazaristleri İzmir, Trablusşam, Cebel-i Lübnan ve Şam'da müesseseler kurmuşlardır. Ayrıca Şam ve Ayn-ı Dora'da (Ain Dara) mektepleri vardır. Bkz. Mehmet Behçet, İbrahim Temimi, Beyrut Vilayeti I, Beyrut 1333, 28-29.

Haddâdîn Zükûr Mektebi

Maarif Nezareti tarafından 1328 yılı Kanun-i Sani/1913 Şubat ayında bir muallimli olarak açılmıştır. Bir yıl sonra bir muallim daha göreve başlamış, 1331/1915 yılında ise bir daimi bir de seyyar olmak üzere iki muallim daha ilave edilmiştir. Dar bir bina içinde eğitim veren okul, kira ile tutulmuştur. Kasaba içinde daha uygun bir bina bulunamadığı için bu bina tercih edilmiştir. Eğitim materyali olarak tamamı eski olan rahle, levha ve yeteri kadar masa bulunmaktaydı. Seksen civarında talebesi bulunan okulda Türkçe muallimi *hizmet-i maksure*⁷ (kısa dönem askerlik) için silahaltına alındığından Türkçe eğitimi geri kalmıştır (BOA.MF.HTF. 3/130:3).

Tebane Zükûr Mektebi

Tebane Zükûr Mektebi, 1328 Kanun-i sani/ 1913 yılı Şubat ayında bir muallimli olarak açılmış, bir yıl sonra maarif tarafından bir muallim daha tahsis edilmiştir. Okul kiralık ve dar bir binada eğitim vermekteydi. Daha uygun bir bina bulunamadığı için böyle bir bina tercih edilmişti. Ders araç gereçleri konusunda büyük eksiklikler mevcuttu (BOA.MF.HTF. 3/130:3).

Kubbetü'n-nasr Zükûr Mektebi

Kubbetü'n-nasr Zükûr Mektebi 1330/1914 senesinde iki muallimli olarak açılmıştır. Okul, Kubbe mevkiinde Sur Lazaristlerinden kalan eski ama geniş bir bina içerisinde olup tamire muhtaç bir halde bulunmaktaydı. Demirbaş eşya olarak kullanılmış muallim kürsüleri, rahle ve levhalar mevcuttu. Mefruşatı ise bulunmamaktaydı. Üç sınıfı bulunan okulda eğitimin zayıf olduğu görülmüştür (BOA.MF.HTF.3/130:3-4).

Cisrîn Zükûr Mektebi

Cisrîn Zükûr Mektebi, 1331/1915 senesinde iki muallimli olarak açılmıştır. Okul Deyr Santa Manastırı'ndadır. Mektep binası geniş olsa da odaları derslane olmaya elverişli değildi. Okulun ders araç gereçleri yeterli değildi. Muallim-i evvel hizmet-i maksurede (kısa dönem askerlik) olduğu için okul muavin tarafından idare edilmekteydi. Okulun öğrencisi az olup eğitimi zayıf bulunmuştur (BOA.MF.HTF.3/130:4).

⁷ Muallimler, darülfünun, medrese, kadastro ve maliye mektepleri, resmi okul ve bunların muadili mektep mezunları, harbiye ve bahriye mekteplerinden atılan talebeler ile ruhban ve haham okullarından ayrılanların yararlanabileceği hizmet-i maksurenin süresi 1 yıl idi. Kısa dönem askerlik görevini yerine getirenler daha sonra seferberlik hali olmaması halinde geri çağırılmamak üzere terhis edilmekteydiler. Ayrıntılı Bilgi için Bkz. Nuri Güçtekin, *Eğitimli Neslin 1. Dünya Savaşı'yla İmtihanı*, İskenderiye Yay. İstanbul 2015, s.77

Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Trablusşam Maarifi Üzerine Bir İnceleme

Vataniye Zükûr Mektebi

Bu mektep 1331/1915 yılı Haziran ayında resmi ruhsat ile ibtidâi muallimlerinden Trablusşamlı Mehmet Efendi tarafından açılmıştır. Maarif tarafından 500 kuruş tahsisat verilerek resmi bir mektep haline getirilmiştir. Okul binası Tel mevkiinde hükümet civarında kiralık bir binadır. Eşya olarak diğer mekteplerde olduğu gibi müstamel rahle, masa ve levhalar bulunmaktadır. Eğitim üç şubeden oluşan sıbyan sınıflarından müteşekkildir (BOA.MF.HTF. 3/130:4).

Birinci İnâs Mektebi

Birinci İnâs Mektebi esasen eski rüştiye binasının yenilenmesi ile 1330/1884 yılında beş muallimli olarak açılmıştır. Mektep binası Sur Lazaristlerinden kalan büyük, müstemilatı tam ve geniş bahçeli bir bina idi. Ayrıca sağlık koşullarına uygun ve kullanılmaya müsaitti. Okulun bahçesinde limon ve portakal ağaçları vardı. Bahçenin ortasından yol geçirildiği için yolun diğer tarafında kalan kısmı Zükûr mektebinin ziraat tatbikat dersleri için kullanılmaktaydı. Bahçenin giriş kapısı tarafında mükemmel bir hastane de bulunmaktaydı. Hastane mevki kumandanlığı tarafından kullanılmaktaydı. Ayrı kalan bahçe kısmında harap halde bulunan harir (ipek) imalathanesi vardı. Mektepte bulunan malzemeler rahle, sıra ve masalardan ibaret olup mefruşatı binaya nispeten yetersizdi (BOA.MF.HTF. 3/130:4).

Müfettiş, İnâs Mektebinin tüm sınıflarını gezerek kız öğrencilerin eğitim durumlarını yerinde incelemiştir. Yapılan teftiş neticesinde Türkçe eğitiminde bir sorun görülmemekle birlikte fen derslerinde öğrencilerin ciddi bir zafiyet içinde oldukları tespit edilmiştir. Bu durum öğretmenlerin hemen hemen tamamının ancak rüştiye derecesine sahip olmalarından kaynaklanmaktaydı. Gerçi başmuallime Kız öğretmen okulundan (dârümuallimât) mezun olmuştu. Ancak o da yeni evlendiği için istenilen seviyede eğitime ilgi göstermemekteydi. Bu intizamsızlığın önünün alınması için yapılan uyarılar üzerine başmuallime bir tepki olarak görevinden ayrılmıştır. Birinci İnâs Mektebi, liva kızlarının yegâne eğitim kurumu idi. Bu sebeple boşluğun en kısa zamanda doldurulması ve eğitimin aksamaması gerekmektedir. Dirayetli bir muallime aranmış ve ne hazindir ki Müslüman kızlara eğitim verecek kadın bir muallime olarak Selma Nasır adında Hristiyan bir muallime bulunmuş ve görevlendirilmiştir (BOA.MF.HTF.3/130:4-5). Mahalli idare her ne kadar böyle bir tasarrufta bulunmuşsa da nezaret bu duruma pek sıcak bakmamıştır. Nitekim 18 Nisan 1332/1 Mayıs 1916 tarihli Beyrut Vilayeti Maarif Müdüriyetine yazılan bir yazıda Birinci İnâs Mektebine başmuallime olarak Selma Nasır'ın tayin edilmesinin araştırılması gereken bir durum (*şâyân-ı teemmül*) olduğu bildirilmiş bu konuda etraflı bir araştırma yapılarak Müslim bir kadın baş muallimenin bulunması istenmiştir (BOA.MF.HTF.3/130). Nitekim birçok arşiv belgesinde Müslim çocukların gayrimüslim mekteplere gönderilmemesi konusunda merkezin hassasiyeti görülmektedir. Örneğin Suriye Vilayetinden Maarif Nezareti'ne yazılan 24 Mayıs 1308/5 Haziran 1892 tarihli bir yazıda bölgede yabancı okulların sayısının hayli fazlaştığı ifade edilmektedir. Protestan ve Cizvit rahiplerinin Müslim çocuklara ücretsiz kırtasiye yardımı yapmalarından bahisle bu okullara olan rağbetin sona

Ayhan DOĞAN, Sadık ÇETİN

erdilmesi için çocukların velileri ile görüşüldüğü ve bu yolda önemli mesafeler katıldığı belirtilmektedir (BOA.MF.MKT.143.93.1.1). İleriki yıllarda da aynı sorunun devam ettiği ve Müslim muteber ahaliden bazılarının çocuklarını gayrimüslim mekteplere gönderdikleri belirtilmekte ve bu duruma son verilmesi istenmektedir (BOA.MF.MKT.327.41.5.1). Müslim çocukların gayrimüslim mekteplere devam etmemeleri konusunda Maarif Nezareti'nin büyük bir hassasiyeti varken Müslim kız çocuklarının okuduğu bir mektepte gayrimüslim bir baş muallimenin tayin edilmesi kabul edilebilir bir durum olarak değerlendirilmemiştir.

Hayriye İnâs Mektebi

Okul, yerel maarif idaresi tarafından 1298/1882 yılında açılmış ve iki yıl sonra maarife devredilmiş dört muallimli bir mekteptir. Okul binası oldukça harap bir vaziyette olduğu için Sur Lazarist Mektebine nakledilmiştir. Esasen talebesi az olan bir okuldu. Diğer şubeler İnâs Mektebine alınarak memleketin en fazla ihtiyaç duyduğu devre-i ûla (birinci devre) sınıflarının sayısı artırılmaya çalışılmıştır. Bu suretle dört şubeye ayrılan okulun her şubesinin başına bir muallime tahsis edilmiştir. Okulun eğitiminin zayıf olduğu görülmüştür (BOA.MF.HTF. 3/130:5).

Haddâdîn İnâs Mektebi

Haddâdîn İnâs Mektebi, 1331/1915 yılında üç muallimeli olarak tahsisatı vilayet bütçesine dâhil edilerek Eylül başlarında açılmıştır. Okul kira ile tutulmuş kâgir bir binadır. Okulun rahle ve sıraları yeni ve güzel olmakla birlikte harita ve eğitim araç gereçleri bulunmamaktadır. Okulun muallimleri rüştiye mezunudur. Mektebin almış talebesi vardır. Mektep yeni açılmasına ve eksikliklerine rağmen eğitimde büyük bir sorun görülmemiştir (BOA.MF.HTF. 3/130:5).

Tebane İnâs Mektebi

Okul, 1331/1915 yılı Eylül ayında tahsisatı vilayet bütçesine dâhil edilerek üç muallimeli olarak kâgir, kiralık bir binada eğitime başlanmıştır. Yaklaşık elli talebesi bulunan okulun binası eğitime uygun ve sıhhidir. Sıra, masa ve rahleleri az olup mefruşatı bulunmamaktadır. Yeni açılmış olan bu okulun ders araç gereçleri henüz tamamlanmamıştır (BOA.MF.HTF.3/130:5).

Hususi Mektepler

Azınlıklar Meşrutiyet Dönemi'nin getirmiş olduğu özgürlük ortamını fırsat bilerek okulların denetlenmesine karşı çıkmışlarsa da 1914 yılında başlayan dünya savaşında Rum ve Ermeni azınlıkların düşman devletlerin safında yer alması, daha önce Balkan Savaşlarında kaybedilen topraklar nedeniyle azınlıkların sayıca azalması ve kapitülasyonların 1914 yılında tek taraflı kaldırılması gibi sebeplerle Osmanlı Devleti hususi okulların düzenlenmesi için uygun bir ortam bulmuştur. 1915 yılında bu konuda bir talimatname çıkarılmıştır. Bu talimatnameye göre azınlıklar ancak buldukları mahalle ve köylere hususi okul açabileceklerdi. Kendi dillerinde eğitim vermekle birlikte Türkçe, Tarih ve Coğrafya dersleri Türkçe ve Türk öğretmenler tarafından verilecekti. Okullar Maarif Nezareti ve mülki amirler tarafından denetime tabi tutulacaktı. 1913-1914 eğitim öğretim yılında Osmanlı Devleti dâhilinde

Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Trablusşam Maarifi Üzerine Bir İnceleme

azınlıklara ait 2596 ilkokul bulunmakta ve bu okullarda dört binden fazla öğretmen görev yapmaktaydı (Akyüz,2007:277).

Salnamelere göre kaleme alınan bir çalışmada Trablusşam kasabasında 6 azınlık mektebinin bulunduğu ifade edilmektedir (Çelik,7/2011:46). Ancak teftiş raporunda ise Maruni ve Rumlara ait sadece iki mektep zikredilmektedir (BOA.MF.HTF. 3/130:6).

Marunî Rum Mektebi

Osmanlı toplumu azınlıklarından biri de Marunîlerdir. 1917 yılına Trablusşam'da genel nüfus 66548'dir. Bu nüfusun 5657'si Marunîlerden oluşmaktaydı (Behçet, Temimi,1333, II: 228). Bu durumda genel nüfusun yaklaşık % 8'i Marunîlerden müteşekkildi.

Marunî Rum Mektebi 1331/1915 senesinde Trablusşamlı Marunî matran vekili Lübnanlı Huri Arsanivsi tarafından resmi ruhsat ile açılmıştır. Okulun sorumlu müdürü de yine kendisiydi. Okul dört muallimli olup Abdülmesih adında Türkçe bir muallimi de mevcuttu. Okul Marunî kilisesi içinde ve üç odalıydı. Odaların dar oluşu ve teneffüs mahallinin bulunmaması sebebiyle öğrenciler kilisenin bahçesinde teneffüs etmekteydi. Okul eşyası olarak sıra ve levhalar bulunmaktaydı. Okulda Arapça ile eğitim yapılmaktaydı. Bunun yanında Fransızca da öğretilmekteydi. Türkçe eğitimi ise 1915 yılı için sadece kıraat yani okumaktan ibaretti. Okutulması zorunlu olan Osmanlı Tarihi ve Coğrafyası ise Arapça verilmekteydi (BOA.MF.HTF. 3/130:6).

Rum Mektebi

Rum Mektebi teftişin yapıldığı tarihten bir ay önce Arşid Baküne Zayna Kesab adında bir Rum papaz tarafından açılmıştır. Denetimin yapıldığı sırada okulun resmi ruhsatı bulunmamaktaydı. Müfettiş, ruhsat alınması konusunda tembihle bulunmuş; alınmadığı takdirde okulun kapatılacağını belirtmiştir. Okul, eski Rus Zükûr Mekteb'i binasında eğitim faaliyetlerini yürütmekteydi. 1. Dünya Savaşı sırasında düvel-i muhasıma olduğu için el konulan Rus Zükûr mektep binasının daha sonra Rum evkafından olduğu iddia edilmiş ve mahalli hükümet tarafından Rumlara teslim edilmiştir. Bina kâgir, geniş ve eğitime uygundu. Lüzumu kadar ve basit surette okul eşyası bulunmaktaydı. Eğitim Arapça yapılmaktaydı. Mektep muallimleri Frer mezunlarından Trabluslu gayrimüslimlerden oluşmaktaydı. Bu muallimlerden bazıları nizami öğretmen yaşının altındaydı. Ancak mevcut durum nedeniyle başka muallim bulunamadığından genç muallimlerin çalıştırıldığı belirtilmiştir. Talebelerin ilmi seviyesi düşüktü. Ancak geliştirilmeye çalışılıyordu. Türkçe derslerine Marunî Mektebinde bulunan Abdülmesih Cihan Efendi girmektedir (BOA.MF.HTF. 3/130:6).

Yabancı Mektepler

Osmanlı Devletinde yabancı okulların açılması bazı devletlere verilen kapitülasyonların bir sonucu olmakla birlikte denetim mekanizmasının yeterince çalıştırılmaması da bu sayının artmasında bir etkendi. Devletin güçlü zamanlarında bir lütuf ve ihsan olarak verilen bu haklar ilerleyen dönemlerde devletin başına ciddi sorun açan bir vaziyet almıştır. 1856 Islahat Fermanı ile ülkedeki her cemaate okul

Ayhan DOĞAN, Sadık ÇETİN

açma yetkisi verilmesi bu cemaatler üzerinde hami sıfatını haiz devletlerin bu suretle Osmanlı Devleti dâhilinde illegal faaliyetlerine de fırsat sunmuştur. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesine kadar yabancı okulların açılmasında bir düzenin tesis edilmemesi bu konuda keyfiligi de beraberinde getirmiştir. Bu nizamnamenin yayımlanmasına kadar İstanbul dışında yaklaşık 900 yabancı okul açılmıştı. Öyle ki devletin bile okul götüremediği Doğu Anadolu'nun ücra yerlerinde yabancı okullar açılmaya başlanmıştır (Vahapoğlu,1997:102-108). Bu süreçte Amerikan mekteplerinin Trablusşam'da faaliyette olduğu görülmektedir. Amerikalıların bölgeye özel bir ilgileri bulunmaktaydı. Nitekim Osmanlı Devleti'nde ilk Amerikan mektebi 1824 yılında Beyrut'ta açılmıştır (Vahapoğlu,1997:109).

Amerikan Zükûr Mektebi

Eski dönemlerde (mine'l-kadim) açılmış olan bu mektep 1321/1905 yılında bir ferman ile Kubbe Mahallesi'nde şehrin en yüksek yerinde inşa edilen binasına taşınmıştır. Okul binası sağlam, havadar ve sıhhi bir bina idi. Okul eşyaları ve eğitim araç gereçleri de binası gibi muntazamdı. Eğitim genellikle İngilizce yapılmaktaydı. Kırk iki yatılı ve seksen nehari öğrencisi bulunmaktaydı. İngilizcenin yanında Arapça ve Fransızca da verilmekteydi. Ancak bu lisanlardaki eğitim yeteri kadar iyi değildi. Türkçe eğitimi için Hristiyan bir muallim tayin edilmişse de bir mektepten mezun olmadığı için yeterli başarı elde edilememişti. Mektebin resmi ruhsatı bulunmadığı için en kısa sürede ruhsat alınması konusunda uyarılmıştır. (BOA.MF.HTF.3/130:7). Kasabada bulunan diğer yabancı mektep ise Amerikan İnâs Mektebiydi. Tatil gününe denk geldiği için okul denetlenememiştir. 130 öğrencisi bulunan okulda eğitim İngilizce ve mahalli dil ile yapılmaktaydı. İnâs Mektebinin de resmi ruhsatı bulunmadığı için zükûr mektebine yapılan ihtar bunlara da yapılmıştır (BOA.MF.HTF.3/130:7).

Trablusşam Kazası Nahiyeleri Teftişi

Daha öncede ifade edildiği üzere Trablusşam kazasının İskele, Tartus, Arvad, Zanniye, Minye ve Hazur olmak üzere altı nahiyesi bulunmaktaydı. Ancak bunlardan teftiş raporu layihasında sadece İskele Nahiyesine yer verilmiştir. İskele nahiyesinde teftiş edilen ibtidâi mektepler Tehzibiye Zükûr ve İnâs Mektepleridir.

Tehzibiye Zükûr Mektebi

1321/1905 yılında İskele Maarif Cemiyeti tarafından kurulan bu okul 1329/1914'de maarife devredilmiştir. Teftişin yapıldığı sırada okul İskele Frer mektebine nakledilmişti. Okul, ilk ve orta (devre-i ûla ve mutavassıta) sınıflarından oluşmaktaydı. Yüze yakın öğrencisi vardı. Dershaneleri küçük olmasına karşın mektep binası güzeldi. Binanın ön cephesinde bir bahçesi, arakasında ise geniş bir teneffüs mahalli bulunmaktaydı. Eşya olarak sıra, rahle, yazı tahtası, masa vs. vardı. Ders araç gereçleri ise mevcuttu. Muallimlerin ikisi askerde olup vekaleten idare edilmekteydi (BOA.MF.HTF.3/130:8).

Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Trablusşam Maarifi Üzerine Bir İnceleme

Tehziye İnâs Mektebi

Okul 1327/1911 yılında İskele Maarif Cemiyeti tarafından açılmış ve 1330/1914 yılında maariften bir muallime tahsisatı verilmiştir. 1331/1915 yılında ise tamamıyla maarife devredilmiştir. Okul kiralık bir binada eğitime devam etmiştir. Okulun yaklaşık 120 öğrencisi bulunmaktaydı ve kiralık tutulan okul binası öğrencilere yeterli gelmeyen dar bir bina idi. Okulda rahle, sıra ve tahta gibi eşyalar muntazam olup eğitim araç gereçleri bulunmaktaydı. Eğitim mahalli lisan üzere yapılmaktaydı. Türkçe eğitimi ise zayıftı (BOA.MF.HTF.3/130:8).

Livanın Nüfusu ve Mekteplere Devam Durumu

Teftişin son sayfasına müfettiş Beyrut Maarif Müdüriyetinin 9 Şubat 1331/22 Şubat 1916 tarih ve 24194 numaralı yazısının eki olan teftiş layihasından çıkarılan bir istatistik cetveli eklemiştir. Bu cetvelde livanın nüfusu ve mekteplere ait sayısal veriler bulunmaktadır.

Tablo 2: Livanın Nüfusu

Müslim		Gayrimüslim		Toplam		Genel toplam	Mülahazat
Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız		
24528	23309	9501	8008	34029	31317	65426*	Umumi nüfus
1832	1859	548	582	2380	2441	4821	Eğitim yaşına gelenler

Tablo 3: Mekteplere Devam Eden Çocukların Sayısı

Okul	Adet	Talebe		Yekün
		Leyli	Nehari	
Sultani Mektebi	1	36	315	351
Darümuallimin	1	-	-	-
Altı dersaneli ibtidâi zükûr mektebi	1	-	190	190
Beş dersaneli ibtidâi inâs mektebi	2	-	400	400
Dört dersaneli ibtidâi zükûr mektebi	1	-	60	60
Üç dersaneli ibtidâi zükûr mektebi	1	-	80	80
Üç dersaneli ibtidâi inâs mektebi	2	-	100	100
İki dersaneli ibtidâi zükûr mektebi	4	-	230	230
Maruni zükûr mektebi (hususî mektep)	1	-	90	90

* Toplam rakamın 65346 olması gerekiyor.

Rum zükûr mektebi ⁸ (hususî mektep)	1			
Amerikan zükûr mektebi (yabancı mektep)	1	42	80	122
Amerikan inâs mektebi (yabancı mektep)	1	-	130	130

İki tablo beraberce değerlendirildiğinde talebelerin okullara devam etme ve mecburi eğitim yaşına gelenlerin nüfusa oranı hakkında fikir edinilebilmektedir. Eğitim yaşında olanların toplamı 4821'dir. Bu durumda nüfusun % 7'sinin mecburi tahsil yaşında olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu oranın tamamının eğitime devam ettiği anlaşılmamalıdır. Nitekim okula devam eden öğrenciler 1753 kişi olarak hesap edilmektedir. Bu durumda zorunlu eğitim yaşına gelenlerin sadece % 36'sının okullara devam etmekte olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu rakamın da yanıltıcı olacağı dikkate alınmalıdır. Zira 1917 yılında Trablusşam liva merkezi ve nahiyelerinde 76 mektep bulunmaktaydı. Merkez kazada ise 45 erkek 12 kız mektebi mevcuttu. (Behçet, Temimi, 1333,II;228-229) Maarif teftiş layihasında ise zikredilen mektep sayısı 19'dur. Bu nedenle istatistikte verilen okula devam eden öğrenci sayısı ile zorunlu tahsil yaşına gelmiş olan öğrencilerin oranının kesin bir sonuç vermeyeceği dikkate alınmalıdır. 1917 senesine ait rakamlar dikkate alındığında merkez kazada eğitime devam eden 2120 erkek 880 kız öğrencinin bulunduğu ve bunları toplamının 3000 olduğu görülmektedir (Behçet, Temimi,1333,II;229). Bu rakamlar üzerinde yapılacak olan hesaplamada ise eğitim yaşına gelmiş olan çocukların % 62'sinin eğitime devam ettiği anlaşılmaktadır.

Raporda Vurgulanan Eksikliklerin Giderilmesi Yönünde Yapılan İşlemler

Yapılan teftiş faaliyeti eğitim bölgesinde bulunan eğitim kurumlarının ne durumda olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak tespit edilen aksaklıkların giderilmesi adına ne gibi işlemler yapılmıştır? Ya da yapılan teftişler sadece kâğıt üzerinde mi kalmıştır? Merkezi idarenin bu raporları dikkate alıp almadığı esas sorulması ve araştırılması gereken bir meseledir. Bu soruların cevabını aynı fon içinde bulunan belgelerde görmek mümkündür. Nitekim 23 Mart 1332/5 Nisan 1916 tarihli bir yazıda raporun ilgili bölümlerinin bağlı oldukları dairelere gönderildiği belirtilmektedir. Beyrut Maarif Müdüriyeti tarafından gönderilen raporla ilgili 12 Nisan 1332/25 Nisan 1916 tarihli düzenleme ile yapılacak işler belirlenmiştir. Bunlar 18 Nisan 1332/1 Mayıs 1916 tarihli yazı ile Beyrut Maarif Müdüriyetine bildirilmiştir. Buna göre Trablusşam dârümuallimîni için kullanılan manastırın odalarının sınıf olmaya müsait olmaması nedeniyle gereken tadilatın yapılması ve bu tadilatın tatil günlerinde gerçekleştirilmesi, Birinci zükûr mektebinin adının bulunduğu mahalleye göre veya uygun bir isimle değiştirilmesi, Haddâdin zükûr mektebi Türkçe mualliminin askerde olması nedeniyle en kısa zamanda bir muallim bulunarak Türkçe eğitiminin devam ettirilmesi istenmiştir. Ayrıca tamiri gereken Kubbetü'n-nasr ve Cisrîn Zükûr mekteplerinin tatil günlerinde tamir edilmesi ve birçok okulda noksan

⁸ Rum zükûr mektebi hakkında bilgi verilmemiştir.

Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Trablusşam Maarifi Üzerine Bir İnceleme

olan ders araç gereçlerinin karşılanması için acil olanlara öncelik verilmek suretiyle temin edilmesi istenmiştir (BOA. MF.HTF.3/130). Netice olarak müfettişlerin yoğun bir mesai ve gayret ile mektepleri tek tek gezerek gerçekleştirdikleri teftişe ait raporların cihan harbinin en sıcak günlerinde bürokrasinin tozlu raflarında kalmadığı ve merkezi idarenin bu raporların gereğini yapma ve takip etme konusunda hassas olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç

Aralık 1915'te Trablusşam kaza merkezi ve İskele nahiyesine ait maarif teftiş raporundan hareketle denetlenen 19 eğitim kurumunun en önemli ihtiyacının yetenekli ve yeterli muallimler meselesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri bazı okullarda görev yapan muallimlerin silahaltına alınması ve bunların yerlerinin doldurulamamış olmasıdır. Öte yandan bu süreçte okul olarak tutulan kiralık binaların önemli bir kısmının ihtiyaca cevap vermediği görülmektedir. İhtiyacın karşılanması amacıyla Birinci Dünya Savaşı sırasında *düvel-i muhasıma* olarak tabir edilen Osmanlı Devleti'ne düşman olan devletlere ait eğitim kurumlarından kalma binalar kullanılmıştır. Bu tasarruf sadece *düvel-i muhasıma* tabiiyetindeki mektepler için geçerliydi. Nitekim aynı süreçte azınlık okulları ve henüz İtilaf devletleri safında savaşa katılmamış olan Amerikan devletine tabi mektepler eğitimlerine devam etmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın devam etmesi kaza merkezi ve diğer okullarda eğitimi aksatan unsurlardandır. Zira savaş sürecindeki zorluklar ders araç gereçlerinin en önemlisi olan kitapların İstanbul'dan gelişinde gecikmelere neden olmuş ve bu gecikmeyi telafi etmek amacıyla *istiktab* (söyleyip yazdırmak) suretiyle eğitime devam edilmiştir. Ayrıca ders araç gereçlerinin birkaç levha, rahle ve haritalardan ibaret oluşu derslerin istenilen seviyede işlenmesini engellemiştir. Okullarda yapılan eğitim ve öğretim faaliyetlerinde mahalli dilin kullanılmasına izin verilmekle birlikte devlet Türkçe eğitimine hassasiyet göstermiştir. Ancak bu hassasiyete rağmen bu konuda istenilen seviyede bir başarının gerçekleşmediği anlaşılmaktadır. Trablusşam'da maarif alanında faaliyet gösteren cemiyetlerin bazı okulların kuruluşunda etkin rol oynadıkları dikkat çekmektedir. Ayrıca münferit şahsiyetlerin de açtıkları okulların zaman içinde maarife devredildiği görülmektedir. İskele Maarif cemiyetinin açtığı okullar ve Vatanıye Zükûr Mektebi bunlara örnek olarak verilebilir. Bunların yanında devletin yabancı okullara olan rağbetin engellenmesi amacıyla aldığı önlemlerin olumlu neticeler verdiği de görülmektedir. Nitekim Sultani Mektebi bölgedeki yabancı okullara olan ilgiyi azaltmıştır.

Maarif teftiş raporunda ifade edilen olumsuzluklar diğer telif eserlerle de örtüşmektedir. Nitekim *Beyrut Vilayeti* adlı esere göre Trablusşam merkez kazası ve nahiyelerinde 76 mektep bulunmaktaydı. Bunlardan 31'inin tahsisatı doğrudan merkezi hükümet tarafından karşılanmaktaydı. Bu okullardaki muallimlerin önemli bir kısmının öğretmen yetiştiren kurumlardan mezun olmamaları eğitimin kalitesinin düşmesinde önemli bir etkendi. Bir diğer etken ise muallimlerin ekonomik durumlarıydı. Nitekim merkezi hükümetten gönderilen tahsisat ile istenilen deneyim

Ayhan DOĞAN, Sadık ÇETİN

ve tecrübeye muallim çalıştırmak mümkün değildi. Söz konusu durum sadece Trablusşam Kaza merkezinde değil diğer kazalarda da genel olarak aynı minvalde devam etmekteydi. Hatta köylerdeki durum daha da içler acısı idi. Nitekim lakaytlık, vurdumduymazlık ve ilgisizlik o dereceye varmıştı ki bu durum söz konusu eserde muallimlerin *tabiat-ı esasiyesi* halini aldığı şeklinde ifade edilmektedir.

1915 sonlarına gelindiğinde Osmanlı maarif hayatında olduğu gibi Trablusşam maarif hayatında da büyük sorunların yaşandığı anlaşılmaktadır. Tespit edilen bu sorunların bazılarının Türkiye’de halen yaşanıyor olması eğitim alanında yapılacak daha birçok işin olduğu anlamına gelmektedir.

Kaynakça

BOA.MF.HTF.3/130
BOA.MF.HTF.1/32
BOA.MF.HTF.5/115
BOA.MF.MKT.143.93.1.1
BOA.MF.MKT.327.41.5.1
BOA.MF.MKT.153.164.1.1

- Akyüz, Y. (2007). *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: PegemA Yayınları.
- Çelik, K. (2011). Maarif Salnamelerine Göre Trablusşam Sancağının Eğitim Kurumları, *Adıyaman Üniv. Sos. Bil. Ens. Der. 7*, (38-51).
- Erdem, Y. T. (2009). Osmanlı Eğitim Sisteminde Teftiş, *OTAM*, 26, (55-91)
- Ergin, O. N. (1977). *Türk Maarif Tarihi*, İstanbul: Eser Matbaası, c.3-4
- Gökmen, E. (2006). Aydın Vilayetinde Sıbyan Mekteplerinin İptidâi Mekteplere Dönüştürülmesi, *OTAM*, 20, (149-173).
- Güçtekin, N. (2015). *Eğitimli Neslin 1. Dünya Savaşı’yla İmtihanı*, İstanbul: İskenderiye Kitap
- Halaçoğlu Y. ve Aydın M. A. (1993). Cevdet Paşa, *DİA*, 7, (443-450).
- Külünk, M. E. (2006). *Kapitülasyonların Kaldırılması 1914*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Mehmet Behçet ve Refik Temimi (1333-1335) Beyrut Vilayeti, Beyrut Vilayet Matbaası, I-II
- Öztürk, C.(1993). Darümaullimin, *DİA*, 8, (551-552).
- Su, K. *Türk Eğitiminde Teftişin Yeri ve Önemi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Sezen T. (2017). *Osmanlı Yer Adları*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müd. Yayın No 26.

Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Trablusşam Maarifi Üzerine Bir İnceleme

Tomar, C.(2012). Trablusşam, *DİA*, 41, (292-294)

Vahapoğlu, H. (1997). *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*. İstanbul: MEB Yay.

Extended abstract

Introduction

Spurred on by the imperial Edict of Gülhane, a spate of significant changes swept through the Ottoman Empire, and the education system was not immune to this sea-change. In the process, the necessary arrangements were made to centralize education and to manage it through regular education programs. It required a specific auditing and inspection mechanism to ensure that the innovations introduced, and the resources committed to education, had achieved the desired results. For this reason, the inspection activities in education were carried out pursuant to a specific plan and numerous inspection reports were produced and sent to the relevant official bodies. These reports contained crucial information about the state of the education system in the audited regions. However, there are not enough studies regarding the inspection reports in the education system. Studies on the state of education in the Ottoman provinces usually contained statistical information. It should be noted that the provision of bare statistical data does not go far enough towards explaining the state of education in rural regions and the problems encountered. It appears that the main source of information on the state of education in the provinces was the inspection reports carried out within the education system. In fact, these reports contain useful information on the physical characteristics of the educational facilities, the teachers themselves and the teaching materials. One of these is the Inspection Report of Tripoli numbered 1331/1915. This study attempts to illustrate the state of the education system in the region during the First World War.

Method

This study aims at pinpointing certain historical facts through a review of historical documents. The study uses inspection reports recovered from the archives of the Turkish Presidency, Presidency of State Archives, Ministry of Education, Higher Board of Inspection. Other documents from the same archives were also analyzed and reviewed and the study entitled "The Beirut Province" containing inspection reports undertaken in Tripoli was used as a reference work. Also, current literature on the subject was reviewed to help with the research. On the basis of the content of the historical documents reviewed, the schools were categorized as Darülmualimin (Teacher's Training School), Sultani, (Sultani School), İptidai (Primary School), as well as minority and foreign schools. The fact that the documents used in the study are official state documents containing first-hand information from inspectors in the field contributes to the reliability of the study. When analyzing the documents, the Turkish Historical Society's date conversion program was utilized to convert Hijri and Rumi calendars into the Gregorian calendar. In order to ensure the

correct pronunciation of the locales referenced in the study, the study entitled *Osmanlı Yer Adları (Ottoman locales)* was taken into consideration.

Results and Discussion

The timeline of inspections in the Ottoman state was determined in plans forwarded in advance by the education administrators. The objective was to maintain the inspections on a regular basis. However, due to the cumbersome bureaucracy and the climatic conditions, there were often delays with the inspections. The inspection began in December 1915 as weather conditions improved. According to the inspection report for Tripoli, 19 schools in total were inspected. Of these schools, 17 were located in the district center whilst the remaining 2 were located in Iskele sub-district. At the beginning of the First World War in 1914, the Ottoman Empire unilaterally abolished the capitulations and ended the concessions granted to institutions in states operating under the Ottoman Empire that had sided with the Allied Powers. The activities of schools belonging to these states were also brought to an end. However, the activities of churches and orphanages continued. The schools of the enemy states were appropriated as educational institutions in the process. This applied only to schools belonging to states who had sided against the Ottoman Empire during the war. In fact, minority schools and schools of the American government that had not yet sided with the Allied Powers continued to provide education in those schools during the same period. In addition, it is also noteworthy that the Russian boys' school building, which had been appropriated as Russia was an enemy state, was handed over by the local government to the Greeks on the grounds that it belonged to a Greek religious foundation.

The first primary schools of the Ottoman education system were opened towards the end of 1873 in Istanbul during the tenure of Minister for Education, Ahmet Cevdet Pasha. These schools used modern methods and techniques to educate the students. On the basis of the inspection reports of primary schools and other types of schools in the center of Tripoli and in Iskele sub-district, the conclusion can be drawn that the most acute need was for skilled teachers. One of the most important explanations for this situation was the call to military service, which had also included teachers working in certain schools during the war. The gap left by teachers sent to war could not be filled. Another notable shortcoming recorded in the reports was the unsuitability of buildings rented as educational facilities. The ongoing war also caused disruptions to the shipment of course materials to the provinces. In fact, there were delays in the arrival of teaching materials from Istanbul. For this reason, the dictation method was used to continue educational activities. On the other hand, insufficient and inadequate teaching materials in schools prevented the achievement of the desired levels of quality in education.

While the Ottoman state allowed the use of the vernacular in schools, it also attached importance to education in Turkish. However, the desired results were not being achieved in education in Turkish.

Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Trablusşam Maarifi Üzerine Bir İnceleme

It is noteworthy that educational communities operating in Tripoli also played an active role in the construction of some schools. Private individuals also opened schools. However, in time, these schools were handed over to the Ministry. The schools opened by the Iskele Committee of Education and the Vataniyye Zükûr Schools can be cited as examples.

During the First World War, educational life in central Tripoli and in Iskele sub-district was beset by serious complications, partly due to the war and partly due to educational issues.